

УДК 7.01/.02:761(31)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.1.7>**Гулей Ольга Володимирівна,**

заслужений майстер народної творчості України, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-6501-5022
GuleyOlga@i.ua

Тарапата-Більченко Лідія Григорівна,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-5449-1480
tarapata@meta.ua

Никифоров Антон Михайлович,

магістрант кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0003-4268-0251
anton.m.nikiforov@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ КАЦУШІКИ ХОКУСАЯ ТА УТАГАВИ ХІРОШІГЕ У КОМПАРАТИВНОМУ ВИМІРІ

Стаття висвітлює результати компаративного аналізу творчості Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге як видатних представників японської гравюри укійо-е. Визначено художні домінанти, технічні прийоми та композиційні рішення індивідуальних художніх стилів всесвітньовідомих майстрів японського пейзажу. Конкретизовано особливості втілення художнього образу, колористичні рішення, символічні елементи, методи передачі простору та глибини.

З'ясовано, що художні методи Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге суттєво відрізняються за жанровою спрямованістю, композиційним рішенням, перспективою та палітрою кольорів. Художній стиль Кацушіки Хокусая – це експресія, динамізм, багатофігурність композиції, драматичність ракурсу та контрастність ліній. Образи буремної природи, могутніх хвиль, гірських масивів та легендарних персонажів свідчать про прагнення майстра до енергійного та символічного зображення навколишнього світу. Кацушіка Хокусай активно експериментує з перспективою, використовує насичену кольорову гаму та новаторські прийоми для створення глибини простору.

Утагава Хірошіге віддає перевагу ліричному, споглядальному зображенню пейзажів, які передають атмосферність та змінність природних станів. Його композиції відзначаються рівновагою та гармонією, які досягаються завдяки градаціям кольору з ефектом м'яких переходів між планами. Художник майстерно використовує колористику для створення настрою, застосовуючи ніжні пастельні відтінки, які передають ранковий серпанок, вечірні сутінки та дощові краєвиди. У творах Утагави Хірошіге перспектива не драматизує пейзаж, а слугує засобом м'якого занурення глядача в атмосферу єднання з природою.

Наголошено на унікальності творчих підходів Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге, вагомості їх внеску у формування японської мистецької спадщини та розвиток світового мистецтва. Констатовано вплив майстрів укійо-е на європейських імпресіоністів, які захоплювалися технікою та естетикою японських пейзажних гравюр.

Ключові слова: Кацушіка Хокусай, Утагава Хірошіге, японська гравюра, укійо-е, компаративний аналіз.

Hulei Olga, Tarapata-Bilchenko Lidia, Nykyforov Anton. THE WORK OF KATSUSHIKA HOKUSAI AND UTAGAWA HIROSHIGE IN A COMPARATIVE DIMENSION

The article highlights the results of a comparative analysis of the work of Katsushika Hokusai (Japanese: 葛飾 北斎) and Utagawa (Ando) Hiroshige (Japanese: 歌川広重) as prominent representatives of Japanese

ukiyo-e woodblock printmaking. The dominant artistic features, technical techniques, and compositional solutions of the individual artistic styles of these world-famous masters of Japanese landscape are identified. The features of the embodiment of the artistic image, color palettes, symbolic elements, and methods of transmitting space and depth are specified.

It is found that the artistic methods of Katsushika Hokusai and Utagawa Hiroshige differ significantly in genre orientation, compositional solution, methods of using perspective, and range of colors. Katsushika Hokusai's artistic style is characterized by expression, dynamism, multi-figure compositions, striking perspective, and contrast of lines. Images of stormy nature, mighty waves, mountain ranges, and legendary characters testify to the master's desire for an energetic and symbolic depiction of the surrounding world. Katsushika Hokusai actively experiments with perspective, uses a rich color scheme, and innovative techniques to create depth of space and compositional construction.

Utagawa Hiroshige prefers a lyrical, contemplative depiction of landscapes that convey the atmosphere and variability of natural states. His compositions are distinguished by balance and harmony, which are achieved thanks to color gradations with the effect of soft transitions between layers. The artist skillfully uses color to create a mood, employing delicate pastel shades that convey morning haze, evening twilight, and rainy landscapes. In the works of Utagawa Hiroshige, perspective does not dramatize the landscape but serves as a means of gently immersing the viewer in the atmosphere of unity with nature.

This article highlights the uniqueness of the creative approaches of Katsushika Hokusai and Utagawa Hiroshige, as well as the importance of their contribution to the formation of Japanese artistic heritage and the development of world art. The influence of ukiyo-e masters on European impressionists, who were fascinated by the technique and aesthetics of Japanese landscape prints, is noted.

Key words: Katsushika Hokusai, Utagawa Hiroshige, Japanese woodblock printmaking, ukiyo-e, comparative analysis.

Вступ. Творчість Кацушіки Хокусая та його послідовника Утагави Хірошіге є ключовими етапами розвитку японського мистецтва укійо-е, які вплинули не лише на національну художню традицію, але й на європейське мистецтво. Хокусай як майстер гравюри розширив сприйняття пейзажного жанру, надавши йому монументальності та масштабності, що стало справжнім відкриттям для європейських митців. Водночас творчість Хірошіге відзначилася ліричністю та емоційністю, створюючи інший вимір сприйняття природи. Новаторські аспекти творчості цих художників, їх взаємодія на рівні індивідуальних художніх стилів, вплив японської гравюри укійо-е на розвиток японського та європейського мистецтва, комунікативна взаємодія східноазійського та західноєвропейського образотворчого мистецтва є важливими складовими сучасного мистецтвознавчого дискурсу та заслуговують на дослідницьку увагу.

Матеріали та метод. Твори Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге стали символами епохи Едо, джерелом натхнення для митців усього світу та бажаним об'єктом мистецтвознавчих досліджень. До знакових робіт початку ХХ ст. у вітчизняній орієнталістиці належить видання музею мистецтв

Української академії наук (Київ, 1928 р.), у якому на підставі аналізу 232 японських гравюр з колекції Б. Ханенка, придбаних у 1904 р. видатним колекціонером та меценатом у Маньчжурії, аспірантка П. Гудалова-Кульженко висвітлює деякі особливості японської ксилографії.

Сучасне вітчизняне мистецтвознавство продовжує відкривати нові аспекти творчості видатних японських майстрів як у персональному, так і у компаративному вимірах. Художні, технічні та композиційні особливості гравюр Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге ґрунтовно аналізують Є. Орлова, А. Ожого-Масловська, Н. Скотар. Порівняльний аналіз творчості Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге здійснюють Л. Литвинюк, К. Шауліс, К. Жернокльов. Вони констатують наявність у творах Хокусая нових для укійо-е європейських принципів перспективи, тоді як Хірошіге майстерно поєднує традиційний японський живопис з класичною технікою гравюри укійо-е. У панорамі наукових досліджень є роботи, які з'ясовують стилістичні особливості японського образотворчого мистецтва періоду Едо (Я. Ладчин); історичні аспекти розвитку традиційної японської ксилографії (В. Парамонова); вплив японського

мистецтва на художників-імпресіоністів та становлення європейського модерну (Ю. Івашко, Т. Кузьменко).

Наявність японських гравюр у сучасному віртуальному публічному просторі дозволяє активно використовувати їх як матеріал досліджень.

Мета статті – здійснити комплексне порівняння творчості Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге, з'ясувавши особливості їх індивідуального художнього стилю та вплив на світове образотворче мистецтво.

Дослідження спрямоване на визначення художніх домінант, технічних прийомів та композиційних рішень, притаманних індивідуальним художнім стилям всесвітньовідомих майстрів японського пейзажу, а також на виявлення історико-культурного контексту, що сформував їхню творчість. Вибір методів дослідження зумовлений міждисциплінарним підходом, який поєднує мистецтвознавчий, історичний та компаративний аспекти.

Результати. Всі визначальні риси і можливості японської гравюри досягли вершини у творчості Кацушіки Хокусая (1760–1849), який втілює у художніх образах багатоманітність проявів життя від миттєвої вуличної сцени до величі природних стихій. Хокусай був живописцем, поетом, письменником, постійно цікавився науковими досягненнями свого часу, невтомно і багато подорожував. Однак його творчі сили були сконцентровані на жанрі гравюри, що дало йому всесвітнє визнання та вихід японської ксилографії на новий рівень розвитку як у художньому, так і у технічному плані.

Пейзажі Хокусая мають багато спільного з класичним японським живописом та з укіе XVIII ст., однак існують і принципові відмінності. У класичній східноазійській інтерпретації природи ігнорується реальний образ зображуваного, спостерігається прагнення до втілення загальних філософських ідей про буття Всесвіту. Між тим у Хокусая пейзаж завжди пов'язаний з конкретною місцевістю, топографічні особливості якої нерідко уточнюються за допомогою написів. Конкретність пейзажів Хокусая відрізняється від конкретності укіе XVIII ст., де зображення природи

не виходить за рамки сумлінних і дещо незграбних топографічних ескізів. Попри те, що Хокусай постійно робив начерки з натури і потім переробляв їх, створюючи узагальнений образ, його пейзаж завжди був заснований на конкретному мотиві. Зразками є знамениті серії «Тридцять шість видів гори Фудзі», «Мости», «Сто краєвидів Фудзі», «Подорож по водоспадам країни», які й досі сприймаються як втілення душі Японії [1].

Слід зазначити, що більшість робіт Хокусая не є суто пейзажними: вони стоять на межі пейзажу і жанрової картини. Це виявляє себе не стільки у композиційних рішеннях, скільки у смислових акцентах творів. У гравюрах Хокусая природа виступає як середовище життєдіяльності людини. Як зазначає В. Парамонова, гравюри Хокусая відрізняються від робіт інших майстрів тим, що художник зображує краєвид як фон, на якому люди активно взаємодіють із природою на тлі пейзажу [2, с. 155].

Потужний потенціал майстра найбільш виразно втілюється у гравюрах «Тридцять шість видів гори Фудзі». Кожен аркуш цінний сам по собі, а серія у цілому – це концепція життя та світобудови, втілена художником-філософом і художником-поетом засобами образотворчого мистецтва. На задньому плані завжди присутня Гора Фудзі – священний і найулюбленіший символ Японії. Середній план сповнений сценами буденного життя людей з їх справами, клопотами та щоденними турботами. Передній план – це простір для глядача, який разом із художником крізь метушню повсякденності відкриває для себе велич природи у її вічному і сакральному порядку [2, с. 156].

Хокусай як художник не задовольняється безпосередньою передачею природного мотиву, як його попередники-перспективісти. Він узагальнює краєвид, досягаючи його символічного звучання. Пейзажі Хокусая являють собою втілення задуму на основі комбінації стилізованих елементів, притаманних тій чи іншій місцевості. Творчий метод японського майстра полягає в тому, щоб у момент втілення художнього задуму митець відчував себе не тільки суб'єктом-творцем, але

й частиною об'єкту малювання. Характерною для майстра є увага до зображуваних речей, що дозволяє кожну деталь збагатити власним змістом і надати їй художньої цінності [3].

Творчість Кацушики Хокусая вирізняється масштабністю, динамічністю та новаторським підходом до зображення простору. Митець не тільки успадкував досягнення багатовікової образотворчої культури Японії, але й запозичив та творчо інтерпретував європейські художні методи створення гравюри, зразки якої надходили тоді до Японії через порт Нагасаки. Митець залишив понад 30 тисяч малюнків і гравюр, проілюстрував понад 500 книжок. Його краєвиди стали взірцем монументального пейзажу та мали значний вплив на європейське мистецтво, зокрема на імпресіоністів. Відтак, творчість Хокусая не просто нова грань, але новий рівень мистецтва укійо-е. Хокусай, вперше в японському мистецтві зробив пейзаж втіленням образу батьківщини та у своїй неперевершеній майстерності рисувальника і гравера вивів прийом ксилографії на вершину досконалості.

Образ батьківщини був по-новому інтерпретований послідовником Хокусая – Утагаваю (Андо) Хірошіге (1787–1858), творцем ліричних пейзажних композицій. У його роботах пейзаж укійо-е отримує подальше досконале втілення. У пейзажній серії Хірошіге «53 станції Токайдо» висвітлено те нове, що вніс Хірошіге в пейзаж укійо-е у порівнянні з його основоположником Хокусаєм [4].

Сучасники нерідко дорікали митцю за спотворення реального вигляду зображеної місцевості. Це стосувалося як «53 станцій Токайдо», так і «Сто знаменитих видів Едо». Однак відомо, що Хірошіге під час подорожей вів щоденник, у якому ретельно фіксував краєвиди, тож «неточності» у зображенні дійсності були продиктовані суто художніми міркуваннями. Хірошіге не тільки зображав природу, але й прагнув передати її емоційну домінанту, настрій, тому для втілення творчого задуму художник міг опускати чи змінювати окремі деталі, або ж додавати неіснуючі [5].

На відміну від Хокусая, пейзажі якого носять характер філософського міркування

про природу і людину, Хірошіге, у першу чергу, – це лірик. Головне для нього – створити такий образ природи, щоб глядач міг відчувати її настрій. М'який ліризм, природність і простота відрізняють пейзажі Хірошіге. Якщо вважати, що пейзаж – це «портрет» місцевості, то пейзаж Хірошіге – її психологічний портрет.

Своїм найкращим творінням майстер вважав серію «Сто видів Едо». Саме тут найбільше відчувається вплив Хокусая та європейської художньої традиції: сміливі ракурси, контрасти тону та кольору, виразна ефектність. Сприйняттю багатьох пейзажів серії як декоративних творів сприяє і яскраве різнобарв'я фарб, і незвичайна композиція. Композиційна структура гравюр зі «Ста знаменитих видів Едо» не зовсім характерна для творчості Хірошіге. Серед аркушів цієї серії зустрічаються два головних типи пейзажів: безпосередні замальовки з натури та види, в яких переважають декоративні риси. Тут Хірошіге приходить до нового для японського мистецтва розуміння завдань, які має виконати художник у жанрі пейзажу. Таке розуміння не було властивим для Кацушіки Хокусая. Мова йде не просто про достовірне зображення місцевості і, навіть, не про піднесення конкретного топографічного мотиву до рівня символу (як було деколи у Хокусая), а про створення образу природи, який впливає на почуття людини, створюючи особливий настрій, залежний від стану природи, – ось таку неоднозначну і складну мету ставив перед собою Хірошіге [6].

Зазначений підхід є новим для пейзажної гравюри укійо-е, хоча, у той же час, він відповідає її принципам у набагато більшій мірі, ніж монументальні, і, нерідко, відсторонені від людських емоцій, пейзажі Хокусая, в яких людина постає як неодухотворена деталь в одвічних конструкціях природи. Разом з тим Хірошіге не цурається буденності, для нього не існує «вульгарних» предметів, у його роботах пейзажний мотив є шляхом до осягнення сутності природи, її душі. Пейзажі Хірошіге не такі монументальні та філософські, як у Хокусая, вони більш камерні, ліричні, але, в той же час,

більш емоційні та насичені [7]. Як зазначає П. Гудалова-Кульженко, Хірошіге створив унікальний поетичний образ Японії, що контрастував із монументальністю Хокусая, і став одним із головних натхненників європейських імпресіоністів [8].

Гравюри Хокусая «Велика хвиля біля Канагави» та серія «Сто краєвидів Едо» Хірошіге набули культового статусу та суттєво вплинули на імпресіоністів і постімпресіоністів, зокрема: Клода Моне, Едуарда Мане, Едгара Дега, Вінсента ван Гога, Анрі де Тулуз-Лотрека, Поля Гогена та інших. Художники не лише запозичували візуальні особливості укійо-е – сюжетні мотиви, композиційні прийоми, колористичні рішення, лінії та контрасти, але й активно займалися колекціонуванням японських гравюр [9; 10].

Висновки. Творчість Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге – це видатне явище в історії японської гравюри. До сьогодні їх вплив виходить далеко за межі Японії, позначаючись на розвитку європейського мистецтва. Компаративний аналіз творчості видатних майстрів укійо-е дозволяє констатувати наявність суттєвих відмінностей між їх індивідуальними художніми стилями. З'ясовано, що художні методи Кацушіки Хокусая та Утагави Хірошіге відрізняються за жанровою спрямованістю, композиційним рішенням, перспективою, палітрою кольорів.

Жанрова спрямованість:

Хокусай відомий своїми драматичними композиціями, використанням динаміки та експресії. Його серія «Тридцять шість видів гори Фудзі» (зокрема, знаменита «Велика

хвиля в Канагаві») демонструє захоплення величчю та могутністю природи.

Хірошіге спеціалізувався на пейзажних серіях, зокрема «П'ятдесят три станції Токайдо», «Сто знаменитих видів Едо». Його роботи передають поетичність і спокій японських ландшафтів, часто акцентуючи увагу на сезонних змінах.

Композиція та перспектива:

Хокусай застосовував більш сміливі ракурси, передаючи рух і енергію (наприклад, хвилі, що загрожують човнам). У його роботах проглядаються європейські елементи передачі перспективи.

Хірошіге тяжів до більш плавної та гармонійної композиції, часто використовуючи ефект туманних далечіней і насичених переходів кольору. Його гравюри передають глибину пейзажу засобом розшарування переднього та заднього плану.

Кольорова гама:

Хокусай активно використовував яскраві контрасти та насичені тони, що надавали його роботам драматизму.

Хірошіге надавав перевагу м'яким, приглушеним відтінкам, що створювали атмосферу спокою та ностальгії.

Вплив на європейське мистецтво:

Хокусай мав значний вплив на імпресіоністів, постімпресіоністів.

Хірошіге також вплинув на європейських художників, які цінували його здатність передавати атмосферу та мінливість природи.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у ретельному вивченні взаємовпливів західноєвропейського живопису та японського традиційного мистецтва гравюри.

Література:

1. Орлова Є. Японське мистецтво. Кацусіка Хокусай та його гравюри. *Мистецтво в школі : музика, образотворче мистецтво, художня культура*. 2011. № 9. С. 13–16.
2. Парамонова В. До історії розвитку традиційної японської ксилографії : сурімоно і манга Кацусіки Хокусая. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/727b4f08-493a-4408-a4ae-bd6af9a9911d/content>
3. Скотар Н. Мистецтво укійо-е. 2017. URL: <https://www.nihonbu.club/2017/03/19/ukiyo-e/>
4. Литвинюк Л., Шауліс К. Образи природи в японській графіці: основні тенденції та етапи розвитку кінця XVIII – початку XX ст. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. №5 (33). Vol. 3. Р. 19–23.
5. Ладчин Я. Художні особливості символізму в японському образотворчому мистецтві періоду Едо. *АПТ-простір*. 2024. №1(4). С. 183–207.

6. Литвинюк Л., Шауліс К., Жернокльов К. Романтизація регіональних особливостей та поетика мандрів країною у серіях гравюр Кацусіка Хокусай та Андо Хірошіге. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 41(2). С. 69–75.
7. Шауліс К. Японська графіка кінця XVIII – початку XXI ст.: художня репрезентація образів природи : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05. Львів. 2020. 20 с.
8. Гудалова-Кульженко П. Японська гравюра на виставці мистецтва Далекого Сходу. Київ : Видання музею мистецтв УАН. 1928. 30 с.
9. Івашко Ю. Японська культура як один із витоків європейського модерну. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2008. № 19. С. 3–10.
10. Кузьменко Т. Вплив Японського Мистецтва на Імпресіонізм. 2020. URL: surl.li/jmobey.

References:

1. Orlova, Ye. (2011). Yaponske mystetstvo. Katsushika Khokusai ta yoho hraviury [Japanese art. Katsushika Hokusai and his prints]. *Mystetstvo v shkoli: muzyka, obrazotvorche mystetstvo, khudozhnia kultura*, 9, 13–16 [in Ukrainian].
2. Paramonova, V. *Do istorii rozvytku tradytsiinoi yaponskoi ksylohrafi: surimono i manha Katsusiky Khokusaia* [Toward the history of the development of traditional Japanese woodblock printing: surimono and manga by Katsushika Hokusai]. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/727b4f08-493a-4408-a4ae-bd6af9a9911d/content> [in Ukrainian].
3. Skotar, N. (2017). *Mystetstvo ukiyo-e* [The art of ukiyo-e]. Retrieved from <https://www.nihonbu.club/2017/03/19/ukiyo-e/> [in Ukrainian].
4. Lytvyniuk, L., & Shaulis, K. (2020). Obrazy pryrody v yaponskii hrafi: osnovni tendentsii ta etapy rozvytku kintsia XVIII – pochatku XX st. [Images of nature in Japanese graphics: main trends and stages of development of the late 18th– early 20th centuries]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 5(33), 19–23 [in Ukrainian].
5. Ladchyn, Ya. (2024). Khudozhni osoblyvosti symbolizmu v yaponskomu obrazotvorchomu mystetstvi periodu Edo [Artistic features of symbolism in Japanese fine art of the Edo period]. *ART-prostir*, 1(4), 183–207 [in Ukrainian].
6. Lytvyniuk, L., Shaulis, K., & Zhernoklov, K. (2021). Romantyzatsiia rehionalnykh osoblyvostei ta poetyka mandriv krainoiu u seriakh hraviur Katsushika Khokusai ta Ando Khiroshihie [Romanticization of regional features and the poetics of country travel in the series of prints by Katsushika Hokusai and Ando Hiroshige]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 41(2), 69–75 [in Ukrainian].
7. Shaulis, K. (2020). *Yaponska hrafi kintsia 18th – pochatku 21st.: khudozhnia reprezentatsiia obraziv pryrody* [Japanese graphics of the late 18th – early 21st centuries: artistic representation of images of nature]: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: 17.00.05. Lviv [in Ukrainian].
8. Hudalova-Kulzhenko, P. (1928). *Yaponska hraviura na vystavtsi mystetstva Dalekoho Skhodu* [Japanese engraving at the Far Eastern Art Exhibition]. Kyiv: Vydannia muzeiu mystetstv UAN [in Ukrainian].
9. Ivashko, Yu. (2008). Yaponska kultura yak odyin iz vytyokiv yevropeiskoho modernu [Japanese culture as one of the origins of European modernism]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, 19, 3–10 [in Ukrainian].
10. Kuzmenko, N. (2020). *Vplyv Yaponskoho Mystetstva na Impresionizm* [The Influence of Japanese Art on Impressionism]. Retrieved from: surl.li/jmobey [in Ukrainian].